

Hrvatska moderna

Hrvatska moderna naziv je kojim se u hrvatskoj književnosti određuje raznoliko razdoblje na prijelazu 19. u 20. stoljeće. Početak hrvatske moderne najčešće se smješta u 1890. ili 1892. godinu kada dolazi do znatnog slabljenja poetike realizma na ovim prostorima. Krajnjom se godinom najčešće smatra 1914., kada izlazi zbornik drugog naraštaja pjesnika moderne *Hrvatska mlada lirika*, a ponekad i 1916. ili 1917. godina, kada duh ekspresionizma sve izrazitije prodire u hrvatsku književnu praksu. Moderna obuhvaća stilska obilježja impresionizma, secesije, dekadentizma, simbolizma, realizma, naturalizma i neoromantizma. Književnost osvaja visok stupanj autonomije, a u književnoj tehnici pojavljuju se brojne inovacije koje se izmjenjuju u skladu s promjenama u vladajućoj modi. Pisци se okreću svojoj unutrašnjosti te žele izraziti ono nedokučivo, podsvjesno i neistraženo. Zajedničke značajke su otpor prema tradiciji, uključivanje u srednjoeuropske kulturne i književne tokove, kritičnost i sloboda umjetničkog stvaranja.

Naziv razdoblja i stilska obilježja ne smiju se u potpunosti izjednačavati s kulturno-političkim i naraštajnim pokretom hrvatske moderne organiziranim u Pragu i Beču između 1895. i 1903. godine, u kojemu „mladi“ ustaju protiv tradicionalista „starih“. Pokret čini praška skupina okupljena oko kulturno-političkog časopisa „Hrvatska misao“, bečko-zagrebačka skupina okupljena oko književno-umjetničke smotre „Mladost“ te nadaška skupina koja se okreće gimnazijskom časopisu „Nova nada“.

Književnokritički diskurs hrvatske moderne razvija se u dvije faze. U prvoj, koja se vremenski podudara s trajanjem pokreta, prevladava programatsko-manifestna kritika, a kritički osvrti usmjereni su na analizu djela iz hrvatske književne tradicije. Praška se skupina zauzima za sociološko-psihološki pristup, a bečko-zagrebačka orijentirana je prema artističko-estetičkom aspektu. U drugoj fazi, koja traje do kraja razdoblja, težište je na djelima nastalim nakon 1900. godine, a središnje mjesto zauzima A.G. Matoš s esejističkom kritikom temljenom na opisivanju dojmova. Najreprezentativniji hrvatski modernisti su Ivo Vojnović, Janko Leskovar, Antun Gustav Matoš, Dinko Šimunović, Fran Galović, Vladimir Vidrić, Milutin Cihlar Nehajev, Ivan Kozarac, Janko Polić Kamov i Milan Begović.

Ivo Vojnović (Dubrovnik, 1857 – Beograd, 1929) hrvatski je dramatičar, novelist i pjesnik. U prvoj fazi svojega stvaralaštva piše pripovijetke *Perom i olovkom* (1884) i kratki roman *Ksanta* (1886), koji je u kasnijoj redakciji naslovljen *Stari grijesi* (1919). I. Vojnović koristi se upotrebom intimnih retrospekcija, opisom snova te ulogom brojnih pejzažnih slika. Kao pripovjedač prethodnik je modernog postupka, oslabljuje fabulu te traži uporište u psihološkim i simbolističkim elementima. Od 1891. do 1901. godine nastaju *Lapadski soneti* u kojima Vojnović, prije Matoša i Vidrića, po europskim uzorima, u hrvatsku književnost uvodi dekadentne slike. U njima tematizira svoj odnos prema Dubrovniku i njegovoj mitskoj slici u vlastitoj svijesti. Dva od sedam jedanaesteračkih soneta, *Prélude* (1898) i *Na Mihajlu* (1892), uokvirir će kasnije nastalu *Dubrovačku trilogiju* (1902). Vojnovićev dramski prvijenac je modernistička komedija *Psyche* (1889), dok na tragu europskog naturalizma i simbolizma slijede *Ekvinocij* (1895), *Dubrovačka trilogija* (1902) i *Maškarate ispod kuplja* (1922). *Dubrovačku trilogiju* čine tri jednočinke: *Allons enfants!*, *Suton* i *Na taraci*. U prvoj propada država, u drugoj nestaju njezini posljednji pripadnici gosparskog staleža, a u trećoj dolazi do nestanka plemića i počinje prevladavati seljačka logika. Osim dubrovačkih motiva, Vojnović stvara i drame jugoslavenske tematike. To su *Smrt majke Jugovića* (1907) i *Lazarevo vaskresenje* (1913). Kozmopolitskoj tematici vraća se s tročinom proznom dramom *Gospođa sa suncokretima* (1912). Od 1909. do 1910. u Zagrebu je uređivao prvi hrvatski kazališni časopis „Hrvatska pozornica“.

Janko Leskovar (Valentinovo, 1861 – Valentinovo, 1949) hrvatski je pripovjedač koji zajedno s A. G. Matošem otvara hrvatsku književnu modernu, unatoč još uvijek dominantnoj realističnoj paradigmi. Zbirka *Pripovijesti* (1917) sadrži pripovijetke *Misao na vječnost* (1891), *Katastrofa* (1892), *Poslije nesreće* (1894), *Jesenski cvijetci* (1897), *Priča o ljubavi* (1900), *Bez doma* (1900), *Izgubljeni sin* (1903) i *Kraljica zemlje* (1905). Dominiraju momenti iscrpljenosti, pesimizma, mističizma, jalovog filozofiranja, spiritualizma i snova, dok uz pomoć opisa pejzaža oslikava unutrašnjost svojih junaka. Glavni likovi u navedenim pripovijetkama uglavnom su (polu)intelektualci, senzibilni i usamljeni učitelji koji su pasivni u društvenom životu, ali vrlo precizno, emocionalno i intelektualno, prodiru u same sebe. Oni stoje pred sudbonosnim odlukama koje ne uspijevaju realizirati zbog psihičkog opterećenja prošlošću ili vlastite neodlučnosti i nemoći. Na kompozicijskom planu, susreću se dva

vremena: vrijeme prošle zgrade koja ima posljedice u sadašnjosti te vrijeme sadašnjosti u kojoj se neprestano tematizira prošlost i tako priječi svaku moguću budućnost. Jedna od najpoznatijih modernističkih pripovijedaka jest *Misao na vječnost*. Glavni lik Đuro Martić kroz ludilo je dosegao „vječnost“ i postao žrtvom vlastite fikcije. U romanima *Propali dvori* (1896) i *Sjene ljubavi* (1898) J. Leskovar tematizira „propale dvore“ i temu onodobnih hrvatskih književnih dekadencija. Roman *Propali dvori* okvirno govori o propasti aristokratske obitelji, no u njemu ne dominira prikaz društvenih procesa, već psihološka analiza glavnog lika Pavla Petrovića, dekadenta. Zbog potrage za vlastitim identitetom i misaonog previranja, Petrović ne uspijeva realizirati ljubav. Fabula je fragmentirana, a radnja sažeta i zbijena. J. Leskovar nastavljač je psihološke proze kasnog realizma, ali i razbijač realističkog kanona, a njegovi su junaci srodni zapadnoeuropskim primjerima modernističkih likova.

Središnjom ličnošću hrvatske moderne smatra se Antun Gustav Matoš (Tovarnik, 1873 – Zagreb, 1914), hrvatski pjesnik, novelist, putopisac, kritičar, feljtonist i polemičar. Bio je sljedbenik simbolista, poklonik Baudelaireove poezije i Poeove šokantne novelistike. U književnosti se prvi put javlja 1892. godine s pripovijetkom *Moć savjesti* koja naznačuje početak hrvatske moderne. Matoševe pripovijetke sakupljene su u tri zbirke: *Iverje* (1899), *Novo iverje* (1900) i *Umorne priče* (1909). Prema motivima dijelimo ih na priče o hrvatskim ljudima i prilikama (*Kip domovine leta 188**, *Pereci, friški pereci...*, *Nekad bilo – sad se spominjalo*), humoreske u domaćem i stranom ambijentu (*On, Ubio, Prijatelj*), fantastičarski ciklus (*Camao, Ugasnulo svjetlo, Miš*) te tekstove zanosne ljubavne čežnje (*Balkon, Cvijet sa raskršća, Jesenska idila*). Pripovijetke su nastajale istodobno, a zajednički su im lirski nota i ljubavni motivi. Fantastičarski ciklus određuju pojačana psihološka motivacija, motivi misterija ljubavi i smrti, analiza pojedinačnih individualnih sudbina, prisustvo nevjerojatnih događaja i bizarnih likova, dok su ljubavni tekstovi natopljeni lirskom intonacijom i simbolizmom. Motiv pejzaža, kao samostalna tema, čini sastavni dio cjelokupnog Matoševa stvaralaštva. Svaki njegov pejzaž razvija asocijacije za promišljanje različitih problema, što najviše dolazi do izražaja u putopisima. U esejima i putopisima (*Ogledi, Vidici i putovi, Naši ljudi i krajevi*) plastično je ocrtao domaći krajolik, tople kurije i bregovite predjele. A.G. Matoš poezijom se kontinuirano počeo baviti relativno kasno, tek oko 1906. godine. Njegovih osamdesetak pjesama u zbirci su prvi puta tiskane tek 1923. godine. Vanjske odlike njegove poezije su savršena forma soneta, muzikalnost stiha, osjećaj za sinesteziju, profinjen ritam i izmjena govorne i pjevnice intonacije. U ljubavnoj poeziji čest je motiv smrti, osjećaj prolaznosti, sumnje i boli što je posljedica sukoba između sna i stvarnosti (*Samotna ljubav, Djevojčici mjesto igračke, Utjeha kose*). Nadalje, A.G. Matoš svoja je emocionalna stanja izražavao i u poetskim pejzažima (*Jesenje večer, Notturmo*), kada je pisao i rodoljubne stihove (*Stara pjesma, 1908, Iseljenik, Pri svetom Kralju*). Njegov polemički duh najistaknutiji je u žanru kritike i feljtonistike. Osnovnim kriterijem za estetsko vrednovanje djela smatra individualnost piščeva stila.

Dinko Šimunović (Knin, 1873 – Zagreb, 1933), hrvatski pripovjedač, u književnosti se pojavio s pripovijetkom *Mrkodol* (1905). Nije sudjelovao u književnim sukobima „starih“ i „mladih“, već je od obje strane koristio ono što je smatrao najboljim. Teme njegovih pripovijedaka tako su vezane za regionalne i folklorne osobitosti cetinskog kraja, a temelje se na suprotnostima između sela i grada, stranog i domaćeg, starog i novog. Nasuprot tomu, razradio je bogate psihološke portrete i impresionističke krajolike, a sam zaplet došao je u funkciju lika. Nedovršena pripovijetka *Mrkodol* groteskna je priča o zabačenom cetinskom selu i njegovim stanovnicima koji su skloni duhovnoj letargiji. *Muljika* (1906) je pripovijetka lika i ugođaja u kojoj pratimo propadanje krhke djevojke Boje koja odudara od ostalih seoskih djevojaka. Opisi krajolika služe ocrtavanju unutarnjih stanja lika. *Duga* (1907) je priča o djevojčici Srni koja je željela pretrčati ispod duge i postati dječak, no dočekala ju je smrt u močvari. D. Šimunović otvara pitanje ženske neravnopravnosti, kao i utjecaja grada na seosko biće. Pripovijetka *Alkar* (1908) donosi priču o ljubavi harambaše Rašice i njegova sina Salka prema istoj djevojci, prožetu motivom junačke tradicije cetinskog kraja. Osim pripovijedaka, D. Šimunović je napisao i dva romana, *Tuđinac* (1911) i *Porodica Vinčić* (1923), te dvije autobiografske proze, *Mladi dani* (1919) i *Mladost* (1921). Smatramo ga jednim od začetnika psihološke pripovijetke sa seoskom tematikom.

Fran Galović (Peteranec, 1887 – Radenkovići, 1914) bio je hrvatski pjesnik, dramatičar i pripovjedač. Prve pjesme počeo je pisati već u dječjačkoj dobi. Njegovo stvaralaštvo dijelimo na štokavski i kajkavski ciklus. Najuspjelije štokavske pjesme, kojima je zastupljen i u zbirci *Hrvatska mlada lirika*,

su *Zrcalo* i *Childe Harold*. Teme su uglavnom posredovane lektirou ili kazalištem, a često potječu i iz mita ili kršćanske tradicije. F. Galović stotinjak je štokavskih pjesama podijelio u cikluse koje je objedinio naslovom *Mrtvi san*, no izbor nije objavljen sve dok ga J. Benešić nije uključio u Galovićeve sabrana djela (1943). Nakon *Mrtvog sna*, piše cikluse *Četiri grada*, *Antinojeva smrt* i *Zavodnik*. Kada je 1925. godine objavio prve kajkavske pjesme, njegova štokavska lirika pada u sjenu. Vrhuncem Galovićeve pjesnička stvaralaštva smatra se nedovršeni kajkavski ciklus *Z mojih bregov*. Zbirka je zamišljena četverodijelno, a svaki je odjeljak posvećen jednom godišnjem dobu. Za Galovićeve života nije objavljena niti jedna njegova kajkavska pjesma, tek je jedanaest godina kasnije M. Krleža objavio cijeli ciklus. U ciklusu prevladavaju motivi tjeskobe, nedostižnosti sreće, prolaznosti. F. Galović bio je, uz A.G. Matoša i D. Domjanića, jedan od prvih pjesničkih preporoditelja kajkavskog idioma.

Vladimir Vidrić (Zagreb, 1875 – Zagreb, 1909) hrvatski je pjesnik koji je prve pjesme objavio još kao učenik šestoga razreda. Njegov opus možemo podijeliti u nekoliko tematsko-motivskih linija. U prvom tematskom krugu V. Vidrić problematizira samu poeziju i pjesnikov status (*U oblacima*, *Plakat*), pjesnik je posrednik između božanske visine i ljudske ograničenosti. Drugi tematski krug obuhvaća pjesme s temom starine u kojima razne mitologije i tradicije povezuje sa suvremenim čitateljem (*Elije Glauko*, *Na Nilu*, *Pompejanska sličica*, *Perun*). Idući ciklus čine Vidrićeve pejsaži (*Pejsaž I*, *Pejsaž II*, *Jutro*). Slijedi erotsko-ljubavna tematika (*Dva levita*, *Notturmo*, *Romanca*), kojoj pripadaju i tzv. „trubadurske“ pjesme (*Bosket*, *Adieu*, *Kipovi*), u kojima se idealiziraju žena i njezina ljepota. Na kraju treba spomenuti „lirske portrete“ (*U oblacima*, *Silen*, *Gonzaga*) koji, uz „pejsaže“, svjedoče o povezanosti Vidrićeve lirike i slikarstva. Pjesme mu se temelje više na tematici, nego na formi i stilu, dok kao versifikator teži jednostavnim formama. Njegovo pjesništvo tematski se uklapa u poetiku europskog simbolizma, dok samu formaciju simbolizma ipak potkopava impresionističkim, realističkim i folklornim elementima.

Milutin Cihlar Nehajev (Senj, 1880 – Zagreb, 1931) hrvatski je pripovjedač, dramatičar i esejist. Književnošću se počeo baviti još kao gimnazijalac, a nerijetko se bavio i novinarskim poslovima. Nehajev tako u Zadru pokreće časopis „Lovor“, radio je u „Obzoru“, „Balkanu“ i „Jutarnjem listu“, bio je dopisnik iz Pariza, Beograda i Praga, a 1926. godine izabran je za predsjednika Društva hrvatskih književnika. Tijekom studija bio je aktivni sudionik bečke grupe hrvatskih modernista. U književnosti je Nehajev najpoznatiji kao prozaik. Većina njegovih novela objavljena je u zbirci *Veliki grad* (1919). Dijelimo ih u dvije skupine: one modernističke (*Zelena more*, *Veliki grad*, *Godiva*) i one koje problematiziraju socijalna i etička pitanja ratnog i poratnog doba (*Doktorova noć*, *Iz neznanog kraja*, *Onaj žutokosi*). Roman *Bijeg* (1909) neki kritičari smatraju najboljim romanom hrvatske moderne. Glavni lik Đuro Andrijašević neurotičan je i hipersenzibilan intelektualac koji nije dorastao svakodnevnim životnim problemima i sredini u kojoj živi. Osnovni sukob događa se unutar samoga lika. Drugi Nehajev roman *Vuci* (1928) povijesne je tematike, a opisuje ključne događaje za Hrvatsku u 16. stoljeću. Drame čine slabiji dio njegova opusa.

Ivan Kozarac (Vinkovci, 1885 – Vinkovci, 1910) hrvatski je pjesnik i prozaik. Umire vrlo mlad, razboljevši se od tuberkuloze. Njegov književni rad možemo podijeliti u dva veća bloka. Prvi čine njegove pjesme i prozne crtice, nastale između 1902. i 1906. godine. Drugi blok obuhvaća prvu knjigu kratkih proza *Slavonska krv* (1906) i tri knjige objavljene godinu dana nakon Kozarčeve smrti. To su *Pjesme*, *Izabrane pripovijetke* i *Đuka Begović*. Roman *Đuka Begović* smatra se jednim od najboljih modernističkih proznih ostvarenja. Glavni lik Đuka Begović živi u bogatoj pokrajini i život provodi u potrazi za užicima. Struktura romana je slobodna, prevladavaju slavonsizmi i govorni jezik sa slavonskih divana, a vidljiv je i utjecaj vojničkog rječnika.

Janko Polić Kamov (Pećine kraj Sušaka, 1886 – Barcelona, 1910), hrvatski pjesnik, pripovjedač i dramatičar kratka životna vijeka, pseudonim Kamov dao si je prema biblijskom liku Kamu, prokletom Noinom sinu. Za vrijeme života tiskao je 1907. godine zbirke pjesama *Psovka* i *Ištupana hartija*, drame *Tragedija mozgova* i *Na rođenoj grudi* i nekoliko novela. Nakon njegove smrti tiskana su još *Časkanja* (1914) i *Novele i eseji* (1938), dok je sabrana djela pedesetih godina objavio D. Tadijanović. Njegov opus počiva na temeljnoj dihotomiji priroda-kultura. U *Psovci* progovara iz prirode i instinkta, dok se u *Ištupanoj hartiji* vraća uređenijim formalnim oblicima i pravilnoj kompoziciji. Kamovljevu novelistiku karakteriziraju feljtonski elementi i analitički komentari, dok u kasnijoj fazi njegove novele postaju „satire ljudske duše“ s elementima lakrdije. U svojim dramama (*Čovječanstvo*, *Mamino srce*) Kamov upozorava na trulu i lažnu atmosferu unutar hrvatske obitelji, ali i cjelokupnog društva. Roman *Isušena kaljuža* nastajao je između 1906. i 1909. godine, no objavio ga

je tek D. Tadijanović u *Sabranim djelima* (1957). Glavni lik romana je Arsen Toplak, plućni bolesnik književnih ambicija, koji u razgovorima i intimnim zapisima iznosi svoje buntovničko stanje. Takva psihološka samorefleksija i autoreferencijalnost čine novost u hrvatskoj književnosti. Janka Polića Kamova zbog osporavanja postojećih struktura, nihilizma i antagonizma možemo smatrati začetnikom hrvatske književne avangarde.

Milan Begović (Vrlika, 1876 – Zagreb, 1948) hrvatski je pjesnik, dramatičar, pripovjedač i kritičar. Pozornost kritike i publike M. Begović privlači zbirkom pjesama *Knjige Boccadoro* (1900) koju je objavio pod pseudonimom Xeres de la Maraja, a u kojoj tematizira tjelesnu ljubav prema markizici Zoe Boccadoro. M. Begović okušao se u raznim stilskim, tematskim i žanrovskim oblicima, tragajući za novitetima. Romansko naslijeđe, osim u *Knjigama Boccardo*, dolazi do izražaja i u *Malim komedijama* (1921). U isto vrijeme inspiriraju ga helenski (*Myrrha*, 1904; *Knjiga sunca*, 1912) i slavenski (*Život za cara*, 1904) povijesni motivi. Karakteristike verizma očituju se u tročinskoj drami u regionalnom idiomu rodnog kraja *Stana Biučića* i noveli *Nerotkinja*. U drugom plodnom razdoblju objavljuje prvo veće prozno djelo, lirski ljubavni roman *Dunja u kovčegu* (1921). Početkom dvadesetih godina prošlog stoljeća suureduje „Kritiku“ i „Savremenik“ te tiska desetke humoreski i feljtona. M. Begović se očituje i kao vrstan dramatičar. Dramski tekst *Pustolov pred vratima* (1926) koristi se tehnikom uprizorenja predsmrtnih vizija Djevojke koja umire od tuberkuloze. Smrt vodi Djevojčinu fiktionalnu dvojnicu Agnezu kroz bolno, sentimentalno i erotsko iskustvo. Ova pirandelistička igra puno je bolje prihvaćena u Italiji, nego u Hrvatskoj. Godine 1928. M. Begović napravio je dramatizaciju Šenoina romana, pod naslovom *Hrvatski Diogeneš*, a koja je bila zabranjivana zbog izravnih aluzija na ubojstvo S. Radića. Nakon toga piše sentimentalnu komediju *Amerikanska jahta u splitskoj luci* (1929), iza koje se u potpunosti posvećuje nedovršenu romanu *Giga Barićeva i njezinih sedam prosaca* (1930) koji je objavljivan u 230 nastavaka u „Novostima“. Kao epilog ovomu romanu dodana je psihološka drama *Bez trećega*, prvotno oslovljena samo *Drama*. Okvirna tema je povratak muža i njegovo nasilno osvajanje doma, što podsjeća na Odisejev povratak, no *Bez trećega* završava ubojstvom ljubomornog muža. M. Begović piše i libreto za Gotovčevu operu *Ero s onoga svijeta* (1935). Pisao je mnogo i vrlo raznovrsno, slijedio je promjene od modernizma, preko avangarde pa sve do povratka realističkim postupcima.